

opr. XII '00
[Signature]

poprzedni nr. M-1070/1821

XII '03
[Signature]

Krzysztof Komarowski

Gdynia
JOW "Gr.P."

Formela Bolesław
przybr. naz "Rominiński Pom."

M-1070/1821

for. 102

**SPIS ZAWARTOŚCI
TECZKI**

Formela Bolesław.....

T: X-1070/182 1 Pom.....

Gdynia TON, Gr. Pom.....

- I./1. Relacja *k. 4 s. 1-4*
- I./2. Dokumenty (sensu stricto) dotyczące relatora —
- I./3. Inne materiały dokumentacyjne dotyczące relatora —
- II. Materiały uzupełniające relację *k. 1 s. 1*
- III./1. Materiały dotyczące rodziny relatora —
- III./2. Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939 r. —
- III./3. Materiały dotyczące ogólnie okresu okupacji (1939-1945) —
- III./4. Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945 —
- III./5. Inne ... —
- IV. Korespondencja
-
-
-
- V. Nazwiskowe karty informacyjne *k. 10*
- VI. Fotografie *zbiór ikonografii*

1/1. Relacja - Formela Bolesław

1. Notatka z rozmowy z Antonim Rybakowskim ... dotyczące Bolesława Formeli pierwszego Nacz. Komendanta JON "Gryf Pom." z 22. 06. 1988, napis kop. - sporządził Komrad Ciechanowski

lc. 4 s. 1-4

konty na 105/11

Notatka z rozmowy z p. Antonim Rybakowskim,
zam. w Wejherowie, ul. Obrońców Wybrzeża nr 3, w latach
okupacji członkiem TOW "Gryf Pomorski" w Luzinie, dotycząca
Bolesława Formeli pierwszego Naczelnego Komendanta TOW
"Gryf Pomorski".

Bolesław Formela pochodził z Tłuczewa - obecnie gmina Linia, gdzie posiadał majątek ziemski o obszarze większym niż 100 ha. Mimo że był właścicielem majątku ziemskiego utrzymywał bliskie, przyjazne stosunki z ojcem Antoniego Rybakowskiego - Franciszkiem Rybakowskim. Panu Antoniemu Rybakowskiemu trudno wyjaśnić na jakim podłożu ukształtowała się ta zażyłość. Przypuszcza, że powstać ona mogła z jednej strony, iż znał on Franciszka Rybakowskiego jako działacza społeczno-politycznego. Franciszek Rybakowski był prezesem Związku Powstańców i Wojaków na terenie gminy Luzino, prezesem Straży Pożarnej, prezesem Kaszy Stefczyka i członkiem Rady Nadzorczej Banku Ludowego w Wejherowie oraz założycielem i prezesem gminnym Towarzystwa Rolniczego w Luzinie. Antoni Rybakowski nie wie nic bliższego, ale może w pracy tej Bolesław Formela uczestniczył i stąd ta znajomość. Poza tym spotykali się, a raczej prowadzili wspólnie interesy w zakresie sprzedaży specjalnie przygotowanych pni dębowych dla stoczni produkującej kutry. Antoni Rybakowski wie napewno, że Bolesław Formela został wybrany posłem na Sejm RP w przedostatniej kadencji sejmu, tj. od 1935 do 1938 roku. Antoni Rybakowski pamięta jeszcze plakaty przedwyborcze wzywające do głosowania na Bolesława Formelę.

Bolesław Formela był oficerem rezerwy WP w stopniu porucznika, a w 1939 roku jeszcze przed wybuchem wojny awansowany został do stopnia kapitana. Mieszkał w Tłuczewie w swym majątku. Razem z nim mieszkała jego matka. Był żonaty i miał czworo małych dzieci, w kolejności wieku: syna prawdopodobnie imieniem Zbigniew lub Zdzisław, zam.

obecnie w Gdyni; córkę Marylę, obecnie z męża Pionke, zam. w Luzinie; córkę Janinę, obecnie z męża Michałko, zam. w Wejherowie, Harcerska 6; syna Bolesława - obecnie prawdopodobnie w Ameryce. Siostra B. Formeli Marta z męża nazywała się Bertrand i wraz z mężem posiadała majątek ziemski w Robakowie.

Bolesław Formela był stosunkowo wątłej budowy i chorowity. Czy w 1939 roku został powołany do Wojska Polskiego w czasie mobilizacji, tego A. Rybakowski nie potrafi powiedzieć, ale przypuszcza że raczej nie. Ile bowiem pamięta, to z chwilą wkroczenia Niemców na ziemię wejherowską B. Formela zaczął się ukrywać. Rodzina jego otrzymała natomiast polecenie natychmiast opuścić mieszkanie, a majątek został zajęty przez treuhändera. Matka i żona z dziećmi przeprowadziły się do domu szarwarkowego dla robotników majątku. Natomiast Bolesław Formela zaczął się ukrywać w różnych miejscach. Gdzie, tego A. Rybakowski nie potrafi określić. Wie, że w późniejszym okresie ukrywał się w bunkrach w lesie, a następnie w mieszkaniu w którym przebywała matka z żoną, w domu szarwarkowym w Tłuczewie. W jednej z izb tego domu przygotowano kryjówkę, do której wchodziło się przez szafę. Mimo tego, że pobyt jego tam był stosunkowo niebezpieczny, zdecydował się na to ze względu na stale pogarszający się stan zdrowia.

W końcu września 1939 roku B. Formela poprosił Franciszka Rybakowskiego, aby przyjął do swego domu jego siostrę Martę Bertrand, która wraz ze swym mężem Władysławem została wysiedlona z ich majątku w Robakowie. F. Rybakowski przyjął ich i mieszkali u niego do końca wojny. Ale tylko Marta Bertrand wraz z dziećmi, ponieważ jej mąż Władysław został w październiku 1939 roku aresztowany i uwięziony w Oranienburgu, gdzie następnie zmarł.

Od kiedy B. Formela działał w TOW "Gryf Pomorski" tego A. Rybakowski nie wie. Wiosną 1942 roku lub na początku 1943 roku Marta Bertrand powiedziała mu, że istnieje organizacja TOW "Gryf Pomorski" i jeżeli chce to może być przyjęty do tej organizacji. Możliwe, że jego ojciec

wiedział o roli Bolesława Formeli i jego funkcji w TOW "Gryf Pomorski" wcześniej, ale nie informował go, chociaż z polecenia ojca wykonywał wcześniej różne polecenia z zakresu ruchu oporu. Ojciec nie wtajemniczał go) w powiązania organizacyjne. Antoni Rybakowski wyraził zgodę i został pewnego dnia wiosną 1943 roku lub 1942 skontaktowany z Bolesławem Formelą i został zaprzysiężony do TOW "Gryf Pomorski" /wydaje mi się, że musiało to być raczej w połowie 1942 roku/. Przysięgę przyjmował od niego w palmową niedzielę osobiście Bolesław Formela. Jaką on pełnił funkcję, czy był on komendantem naczelnym TOW "Gryf Pomorski", tego wówczas Rybakowski nie wiedział. Zorientował się jednak, że był on "najważniejszym" w rejonie północnym Pomorza. Podlegał mu Bernard Michałko ps. "Batory", bunkry w Kamienicy Królewskiej, gdzie przez pewien czas przebywał. Jednak po pewnym czasie jego aktywność organizacyjna zaczęła słabnąć. Przyczyną tego był coraz bardziej pogarszający się stan zdrowia. W roku 1943 /lub 1944/ w czerwcu w dniu przyjęcia do I komunii jego dwoje starszych dzieci - zmarł nagle. Prawdopodobnie był to zawał serca. Ze względu na to, że żył na stopie nielegalnej nie można było zgłosić nigdzie jego śmierci i pochować go oficjalnie na cmentarzu. Wobec tego postanowiono pochować go w ogródku koło domu, w którym w czasie wojny mieszkali Formelowie. Ich znajomy, do wojny właściciel tartaku w Tłuczewie Karol Karz/nik?//który pracował nadal w tym tartaku przejętym przez tego samego Niemca co majątek Formelów/ wykonał z prostych desek trumnę. Owinął zwłoki Formeli w płaszcz oficerski i pochował go.

Po pewnym czasie do Tłuczewa przyjechali funkcjonariusze gestapo z Gdańska na czele z Kaszubowskim. Przybyli do żony B. Formeli i zażądali aby wskazała miejsce, gdzie się ukrywa jej mąż, którego poszukiwali od chwili wkroczenia. Przy czym Kaszubowski oświadczył Formelowej, że o ile nie wskaże jemu miejsca ukrywania się męża, cała rodzina zostanie wywieziona do obozu. Wówczas odpowiedziała mu, że wskaże to miejsce, jeśli on spełni jej prośbę. Kaszubowski odpowiedział, że jeżeli to będzie w jego możliwości, to ją spełni. Wówczas żona Bolesława Formeli przyniosła szpadle i zaczęła kopać. Kiedy odkopała zwłoki i Kaszubowski

przekonał się, że to jest faktycznie B. Formela, polecił jego żonie zgłosić się u Amtsvorstehra w Luzinie, który otrzyma odpowiednie polecenie wydania zezwolenia na pogrzeb. W następnych dniach rzeczywiście otrzymała takowe zezwolenie. Po mszy ~~ślubnej~~ w Strzeczcu nastąpił pogrzeb Bolesława Formeli na cmentarzu w Luzinie z udziałem tylko najbliższej rodziny. Taki, bowiem był warunek postawiony przy wydanym zezwoleniu.

Antoni Rybakowski charakteryzuje Bolesława Formelę jako działacza konspiracyjnego w pełni przestrzegającego zasad konspiracji, obowiązkowego i ofiarnego, żądającego od swych powładnych i współpracowników pełnej dyscypliny w tym zakresie.

Czy siostra B. Formeli - Marta Bertrand należała do TOW "Gryf Pomorski" czy tylko była poinformowana przez brata o istnieniu tej organizacji i zaangażowaniu w jej działalności swego brata, tego Antoni Rybakowski nie wie.

Pan Antoni Rybakowski obiecał postarać się o zdjęcie Bolesława Formeli.

Rozmowę prowadził i notatkę sporządził

Konrad Ciechanowski

II. Materiały uzupełniające relację:
/ Formela Bolesław

1. Komorowski Krzysztof - biogram Formeli Bolesława [w:], Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939-1945, w. 2, t. X, wyd. IAPAK k. 1 s. 1 Toruń 1996, kserokop.

^A
Formela Bolesław przybr. nazw. „Romiński” (1903–1944), poseł na Sejm II Rzeczypospolitej, pierwszy kmdt naczelny TOW „Gryf Pomorski”.

Urodzony 2 XI 1903 r. w Miłoszewie, pow. Wejherowo; syn rolnika Jana i Apolonii z d. Cierockiej. Po ukończeniu miejscowej szkoły powszechnej uczęszczał do Państwowego Gimnazjum im. Króla Jana Sobieskiego w Wejherowie, gdzie uzyskał maturę 8 VI 1923 r. Na krótko powrócił do rodzinnego gospodarstwa w Tłuczewie, pow. Wejherowo. Od 7 X 1924 r. jako rekrut w 15 pap. W okresie od 14 X 1925 do 15 IV 1926 r. odbył kurs w Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii w baterii szkolnej w Grudziądzu. Pięciokrotnie w latach 1928–1933 wyróżnił się w ćwiczeniach

62

Słow. biograficzny konspiracyjny pomorskiej

1939-1945, Tom III 1996, s. 2

rezerwy. Mianowany 1 I 1929 r. ppor., przeniesiony do rezerwy 17 pal, a następnie 5 oddziału Służby Uzbrojenia Składnicy Zbrojmistrzów w Warszawie. Był działaczem wielu organizacji społecznych na Pomorzu i posłem na Sejm do 1938 r. z IV okręgu w Gdyni.

Od początku wojny i okupacji intensywnie poszukiwany przez Niemców, przeszedł do podziemia. Na przełomie 1939 i 1940 r. utworzył bezimienną grupę konspiracyjną typu wywiadowczo-dywersyjnego, operującą w pow. Wejherowo. Według nie potwierdzonych przekazów oparł ją na członkach przedwojennej sieci dywersji pozafrontowej. W pierwszej połowie 1941 r. podporządkował sobie grupę konspiracyjną tzw. Hallerczyków z Luzina. Rozwinięto w niej działalność w zakresie samoobrony (głównie pomoc zagrożonym aresztowaniem uciekinierom z obozów, wdowom i sierotom po poległych) oraz wywiadu. W maju 1941 r. nawiązał kontakt z „Gryfem Kaszubskim”. Podczas odprawy 7 VII 1941 r. w Czarnej Dąbrowie mianowany przez Radę Naczelną pierwszym komendantem naczelnym TOW GP. Przyjął do tworzenia sieci dowodzenia, łączności i pozyskiwania współpracowników. Jednak rozwijająca się gruźlica i nerwica oraz wieści o nieustających poszukiwaniach gestapo skłoniły go do czasowego odsunięcia się od dowodzenia; jego obowiązki pełnił Juliusz Koszałka. Na wiadomość o liście gończym gestapo z Koszalina i Gdańska z 13 III 1942 r., prawdopodobnie w obawie o własne życie i zdrowie, zrezygnował ostatecznie z funkcji komendanta. Leczył się w ukryciu pod opieką matki w Tłuczewie. Zmarł na atak serca 24 IX 1944 r. Ciało zawinięte w płaszcz oficerski pogrzebała matka w przydomowym ogrodzie. W dniu 22 X 1944 r. dotarł tam pościg policji pod dowództwem Jana Kaszubowskiego vel Hansa Kassnera. Po stwierdzeniu zgonu zezwolono na oficjalny pochówek, który odbył się około 5 XI 1944 r. na cmentarzu w Strzeczcu.

Ożeniony 30 IV 1930 r. z Apolonią Paszkówną, miał troje dzieci: Marię (ur. 8 III 1931 r.), Zbigniewa (ur. 5 X 1932 r.), Janinę zam. Michałko (ur. 26 VIII 1934 r.).

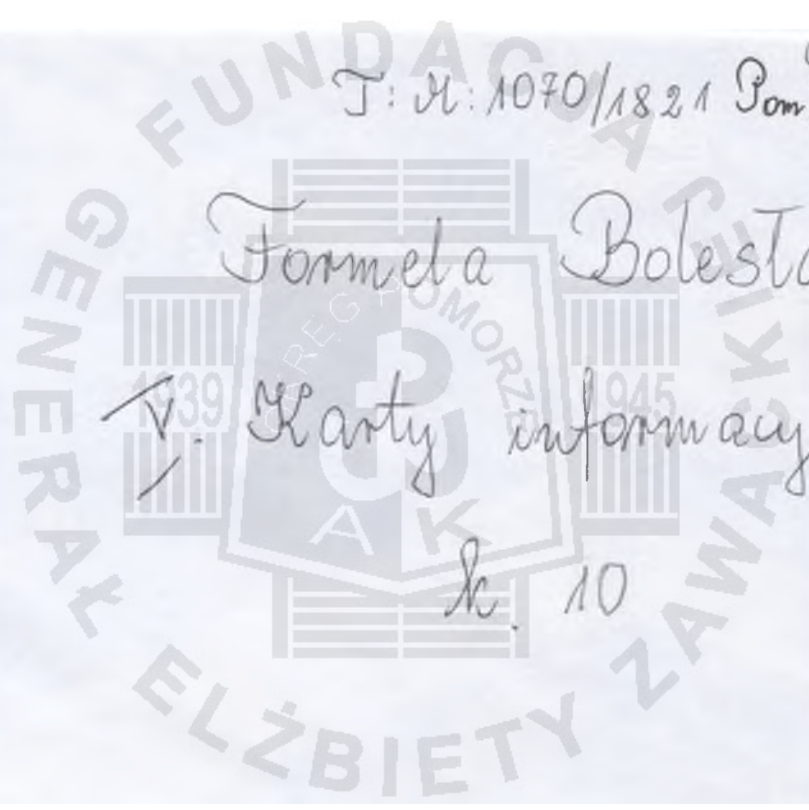
AGKBZpNP, t. 27. akta „Landrat Butow”; CAW, Akta personalne, T.os. 198; Rel. Bronisława Formeli i Janiny Michałko (odpisy); M i l c z e w s k i Z., *Wejherowo i powiat morski, wrzesień 1939–maj 1945*, Gdańsk 1991, passim; K o m o r o w s k i K., *Leksykon...*

T: M: 1070/1821 Pom. ^{Gdynia}

Formela Bolesław

W. Marty informacyjna

lk. 10

Slupsk Odymis

Formola Bolesław

osb. spis J. Szalesskiego po 93

Sygn. Knott uaa. Gryfa

+ Formela Bolesław - zachorował w czasie okupacji /prawdopodobnie gruźlica/i w związku z tym ~~z~~ zrzekł się funkcji komendanta naczelnego. Umierał śmiercią naturalną w 1944r. -

Źródło : K.Ciechanowski obsada pers.TOW Gryf Pom. "Pomerania" - 1977/5.

Gdy nie
Gryf

Formela Bolesław ^{gdymia Formela}
- por. rez. ^{TOW GK}
pierwszy komendant Komendy Macelna
TOW GK od lipca 1941r
17. Gornowski, "Genera..." str. 98

Formela Bolesława

par. mes. Komend. marekles Gryfa, wy-
cofuje się z powodu choroby, na jego
miejsce J. Skoszarła.

Stankusy
Gryf Pomorski⁴

Instytut Pomorski ... s. 122

"Gryf Pomorski"
Gdynia 6

por. rez. FORMELA BOLESŁAW

"Gryf Pom." ~~KN~~

Kierownik przygotowywanej przed wojną grupy dywersyjno-wywiadowczej w pow. morskim. Po wybuchu wojny grupa ta przekształciła się w lokalną grupę konspiracyjną. Włączyło się do niej kilku członków koła związku byłych hallerczyków. Po nawiązaniu w maju 1941r. kontaktów z TOW "Gryf Kaszubski", kierownik tej grupy wziął udział w spotkaniu przedstawicieli różnych grup konspiracyjnych w lipcu 1941r. w Czarnej Dąbrowie, na którym powołana została TOW "Gryf Pomorski". B.Formela został Kmdtem Naczelnym tej organizacji, a jego dotychczasowa grupa konspiracyjna została przekształcona w terenowe ogniwo "Gryfa Pomorskiego" w gm. Luzino.

K.Ciechanowski, Regionalne, [w:] Walka podziemna., s. 208.

MGr'94

a

Gryf Borsowski
Wojherowo 7

FORMELA Bolesław

Urodz. 2 XI 1903r. w elitaszowie pow. Woj-
herowo przybrał nazwisko "Formelski".
Sierwszy szmelt warszawy JOW "Gryf Bo-
rowski".

Zob. Siawicki, Biograf. Krasn. Poln. t. 2, s. 62
Zwłaszcza. Archiwum Poln. AK
Joni, 1996r.

a

gdyż
JOW Gr. Pom. 8

por. Formela Bolesław
ps. "Romiszki" (oficer artylerii)
Został pierwszym Komendantem
Kaszelnym JOW Gr. Pom.; wskazuje
zachowania i zastąpił go Juliusz Rossetko;
po jakimś czasie Formela przeszedł się
Ameryki.

Cielanowski Komrad, życie i śmierć
bohatera, Goleniów 1980.
str. 53-57

Formela Bolesław (1903–1944), vel. Romiński, porucznik rezerwy WP, poseł na Sejm II Rzeczypospolitej, pierwszy komendant naczelny TOW „Gryf Kaszubski” („Pomorski”). *Gaz. symp. wsk. A., Steyer B. Tajne Org. Wojsk. Gryf Pomorski Gdansk SBKP, 5.* g
t
Urodzony 2.11.1903 r. w Miłoszewie, pow. Wejherowo, syn Jana i Apolonii z d. Cierockiej. Ukończył miejscową szkołę powszechną oraz Państwowe Gimnazjum im. Króla Jana Sobieskiego w Wejherowie, gdzie uzyskał maturę w 1923 r. Powołany do wojska w 1924 r. służbę odbył w 15. pułku artylerii polowej. Następnie w latach 1925–1926 odbył kurs w Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii w baterii szkolnej w Grudziądzu. W 1929 r. mianowany podporucznikiem, przeniesiony do rezerwy. Działacz społeczny. Do 1938 r. poseł na sejm IV okręgu w Gdyni. Poszukiwany przez Niemców, od początku wojny musiał ukrywać się. Na przełomie 1939 i 1940 r. utworzył własną bezimienną grupę konspiracyjną działającą w pow. wejherowskim, która zajmowała się przede wszystkim udzielaniem pomocy osobom poszkodowanym i zagrożonym aresztowaniem. W maju 1941 r. nawiązał kontakt z TOW „Gryf Kaszubski”. W dniu 7.07.1941 r. podczas spotkania w Czarnej Dąbrowie mianowany pierwszym komendantem naczelnym „Gryfa”. Rozpoczął tworzenie sieci dowodzenia i łączności. Z powodu rozwijającej się choroby oraz informacji o poszukiwaniach go przez gestapo musiał zrezygnować z funkcji. Przekazał obowiązki Juliuszowi Koszałce i ukrywał się później w rejonie Tłuczewa. Zmarł na atak serca 24.09.1944 r. Początkowo pochowany został przez matkę w przydomowym ogrodzie w Tłuczewie. Następnie, po oględzinach zwłok przez gestapo z udziałem J. Kaszubowskiego w dniu 22.10.1944 r., pochowany oficjalnie 5.11.1944 r. na cmentarzu w Strzeczcu.

K. Komorowski, *Konspiracja...*, s. 54–55; K. Komorowski, *Formella Bolesław*, [w:] SBKP, cz. 2,

Formela Bolesław ps. „Ruminski”
por. rez.

GDYNIA

10

pierwszy komendant nasadny
TOU „Gryf Pomorski”

zob. Jan Karubowski i służby specjalne
GESTAPO SMIERZ UB, aut Gajonowski
Andrzej, Gdynia 2008.

s. 175

s. 494

Formela Bolesław

